

A HELYI TERMELŐI PIACOK HÁTTERE A 2014-2020 KÖZÖTTI TERÜLET- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BALATON TÉRSÉGÉRE

Nezdei Csilla

Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, csilla90@gamma.ttk.pte.hu

Absztrakt

Magyarországon az utóbbi években jelentek meg mind nagyobb számban a helyi termelői piacok, amelyek a külföldi gyakorlatnak megfelelően a helyi termelők termékeinek közvetlen értékesítési lehetőségét biztosítják, annak számos előnyét a hangsúlyozva. Hazánkban az eltérő társadalmi-kulturális szokások miatt megkérdőjelezhetik ennek a piactípusnak a valódi vidékfejlesztésben betöltött szerepét.

Tanulmányomban a 2014-2020 közötti európai uniós költségvetési ciklus lehetőségeit tekintem át, amelyek a helyi termelői piacok létrehozására, fejlesztésére, bővítésére fókuszálnak. A Balaton kiemelt üdülőkörzet, mint hazánk jelentős turisztikai térsége, élelmiszerellátásában a szezonálisan megemelkedő népesség számára alternatív megoldások lehetnek ezek a piacok, azonban az időszakos kereslet inkább a jövedelemkiegészítést szolgálja, semmint a termelők tartós munkalehetőségét biztosítaná. A korábbi, Vidékfejlesztési Programot is alapozó kutatások nyomán a megjelölt települések nagy részében kialakultak termelői piacok, azonban földrajzi eloszlásukban a parti-/háttértelepülés vonatkozásban mutatkozik eltérés. A vidékfejlesztési hatásaik a vizsgálatom alapján nem kerülhetők meg, viszont a folyamatos megélhetési forrásként, vidéki gazdaságfejlesztési szerepükben pozitív hatásuk megkérdőjelezhető.

Kulcsszavak: Helyi termelői piac, Balaton kiemelt üdülőkörzet, szabályozási háttér, vidékfejlesztés

Abstract

In the past years local farmers' markets appeared in an increasing number over Hungary. According to the international practice they provide direct sales opportunities for the local producers and also emphasize the advantages of this selling manner. Despite of the positive feedback in other developed European countries, due to the different cultural and socio-economic characteristics of our country the role of this market type in the rural development can be questioned.

This study reviews the possibilities for establishing, developing or expanding local farmers' markets presented in the 2014-2020 EU budget cycle. In the Balaton Recreational Area, the second most popular Hungarian touristic region, these local markets may be an alternative food suppliers for the seasonally increasing population. However, this short term demand rather serves as a supplement for the farmers' income than providing actual jobs for longer period. According to earlier researches, which the Hungarian rural development strategy was also based on, the selected settlements managed to establish local markets, although there are differences in their locations between the coastal and background settlements. My study proved that the detailed analysis exploring the effects of these markets on rural development is necessary, even though their positive influence on the rural economy and importance as a long-term source of income is uncertain.

Keywords: local farmers market, Lake Balaton Recreational Area, regulation, rural development

Bevezetés

Az eltérő természeti adottságok különböző erőforrásokkal rendelkező, más típusú hasznosításra alkalmas tájak kialakulását eredményezik, amelyek végső soron egy térség élhetőségét, társadalmi, kulturális, gazdasági sajátosságait befolyásolják. A területfejlesztés célja az indokolatlan fejlettségbeli különbségek felszámolása, amely az esélyegyenlőség megteremtésével a helyben lakóknak életminőségük és életkörülményeik javítását célozza, a humán és fizikai struktúrákban kevésbé fejlett helységeiben. A fejlesztések egy része a vidéki tereket helyezi előtérbe, mutatva a korábban háttérbe szorított területeken kialakult hátrányok leküzdésének fontosságát. Jelenleg a terület- és vidékfejlesztés a vidék gondjainak felszámolását egyaránt a helyi termékek lokális piacokon történő értékesítésében látja, amelyben kiemelt figyelmet fordítanak a vevői oldal igényeinek befolyásolására, korábbi vásárlói szokásaik módosítására.

A tanulmány a helyi termelői piacok szerepét mutatja be a mai Magyarországon és a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben (BKÜ), fókuszálva az Európai Unió 2014-20-as költségvetési időszakára. A térségben az együttműködő piacüzemeltetői oldalt képviselő személyek nyilatkozatai rámutatnak a kormányzati forráselosztás lényeges szerepére – a piacok létesítésére, fejlesztésére, szabályozási keretekre utalva, amelyek eltérő társadalmi hatásokat generálnak. Az értékesítési pontok északi, déli és nyugati parti pozicionálásában számottevő differenciák nem fordulnak elő.

1. Alkalmazott módszerek

Másodlagos forrásként a fogyasztói, fogyasztói attitűdök, az idegenforgalmi sajátosságok leírásai, valamint BKÜ-vel érintett megyei Integrált Területi Programok (ITP), Vidékfejlesztési Program (VP), Területi- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) elemzései, valamint statisztikai adatbázisként a NÉBIH-től kapott, 2013-as általános és 2015-ös helyi termelői piaci adatok és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) mutatói (demográfiai adatok, regisztrált őstermelők száma, kiskereskedelmi tevékenység mérőszámai) szolgáltak.

Módszertanilag az Agrárgazdasági Kutatóintézet (AKI) 2012-2013-as felméréséhez hasonlóan, a vonatkozó települési honlapokat, határozatokat vizsgáltam meg, amely alapján a meglévő adatbázist frissítettem. A rendelkezésre álló adatok szerint piachellyel rendelkező helységeiben empirikus kutatást végeztem: 2015. november 24. és 2016. január 30. között megkerestem a piacüzemeltetőket, egy kérdőív kitöltésére kérve őket (Microsoft Office Word-programmal). A piacüzemeltetői információk általános képet adtak a BKÜ-ben működő értékesítési pontokra, többek között azok típusára, létesítésére, termékösszetételére, üzemelési idejükre, a fejlesztési tervezetre. Ahol a települési jegyzőkhöz, illetve a piacüzemeltetői szervezetek vezetőjéhez, munkatársához címzett írásbeli megkeresések nem voltak sikeresek, ott a hiányzó elemeket telefonos interjúk lefolytatásával pótoltam.

Az üdülőkörzet 180 településéből 41 települést vontam konkrét vizsgálat alá, ebből 31 rendelkezett ténylegesen valamilyen piaci árusítási területtel. A hagyományos és termelői piacok elemzésébe azokat az értékesítési pontokat vontam be, amelyekről az üzemeltetők részéről értékelhető válasz érkezett.

Vizsgálatom alá ennek alapján 26 település egy-egy e célra rendelkezésre bocsátott területét vontam, ebből a 13 termelői piachelyszínt emeltem ki.

Az adatok elemzését Microsoft Office Excel-programmal, a térségi pozíciót ARC Map 9.3 és az InkScape 0.48.2 programok használatával készítettem. Az esettanulmányhoz fotódokumentációt végeztem. Tanulmányom a 2016. februárig előirányzott európai uniós támogatások pályázati lehetőségeit tartalmazza.

2. A termelői piacok fogalma

Napjaink fogyasztói társadalmában a vásárlás alapját nemcsak a szükségletek, hanem az egyedi igények, elgondolások és a társadalmi tagozódás összetevői határozzák meg. A 20. század második felétől előtérbe helyeződő fenntarthatóság a fogyasztói tudatosság elterjedését eredményezte, Magyarországon mindez összefonódott a termékértékesítési csatornák bővülésével, köztük a helyi termelői piacok megjelenésével – mint a közvetlen értékesítés egyik formája. A közvetlen értékesítés fogalmáról nincs egységes álláspont: egy termék adott termelőtől a végfelhasználóig történő eljutását; akár éttermi, vagy fogyasztásra kész termék értékesítését értik alatta (ZENTES 1988 In: CSÍKNÉ MÁCSAI 2013). CSÍKNÉ MÁCSAI és FEHÉR megfogalmazása szerint „a közvetlen értékesítés olyan eladási, illetve kereskedelmi tevékenység, amit mezőgazdasági termelő tevékenységet folytató helyi lakos végez, aki ugyanakkor rendelkezik olyan kommunikációs képességekkel, amelyek kellemesebbé és emlékezetesebbé teszik a fogyasztók vásárlási gyakorlatát és tapasztalatát” (2012: 197). Előnyeik, hogy helyben munkalehetőségeket teremtenek, növelik a termékértéket (magasabb értékesítési ár) (BUDAY-SÁNTHA 2011; CSÍKNÉ MÁCSAI – FEHÉR 2012), nő a termékválaszték, a gazda érdekelt nagyobb figyelmet fordítani termékeinek eladására, a személyes kapcsolat növeli a bizalmat a termelő és a fogyasztó között, kapcsolódik a falusi/vidéki turizmushoz, valamint csökkenti a szállítási költségeket⁵ (CSÍKNÉ MÁCSAI – FEHÉR 2012). A közvetlen értékesítés (benne a helyi termelői piac) a helyi gazdaságfejlesztést, a népességmegtartó-képesség erősítését, helyi közösségek formálódását, végső soron a vidékfejlesztést szolgálja. A helyi termelői piac tehát egyszerre jeleníti meg a vidékfejlesztés, agrárgazdaság és területfejlesztés egyes aspektusait:

- A helyi termelői piacok az értékesítési csatornák újabb változatán túl a vidékfejlesztés eszközei is, amelyben az Európai Unió vidékfejlesztésének előirányzott céljai szintén megfogalmazódnak, habár annak a hazai fejlesztési irányai, rendelkezésre bocsátott forrásai kevésbé teszik lehetővé a célok reális megvalósítását.
- Agrárgazdasági nézetből az 1990-es évek mezőgazdasági átalakulása nyomán napjaink egyik – kormányzatilag is – preferált típusa lett, azonban látni kell, hogy az ágazat fejlesztése „sokkal szélesebb körű intézkedéseket igényel”, mintsem leszűkíthető lenne kizárólag erre az értékesítési csatornára (BUDAY-SÁNTHA 2011: 681).
- A hazai területfejlesztés elméletében a lokális népesség által előállított helyi termények/termékek helyben történő értékesítésének formájaként értelmezhető, amely a helyi lakosság ellátásának – ezzel önellátásra (helyesebben önállóbb ellátásra) való törekvésnek – megvalósulását eredményezné.

A helyi piacok tehát olyan „komplexumok”, amelyek az adott térség környezeti-társadalmi-gazdasági életének összetevőit egyszerre, egy helyen koncentrálik. Interdiszciplinális jellegük és fejlesztésük előtérbe

⁵ A lokális értékesítés során a szállításból származó környezetszennyezés nem minden esetben csökken BENEDEK (2014) kutatásában foglaltak szerint.

helyezése perspektívát jelenthet a vidéki tereket sújtó negatív externáliákra. Véleményem szerint ez a program azokon a településeken, területeken vihető sikerre, ahol a felvevőpiac rendelkezik a szükséges fizetőképességgel, ennek hiányában inkább válik a szociális háló elemévé, mintsem a helyi gazdasági folyamat körforgását generálná. Jó példák erre azok a Balaton üdülőkörzetben agrárgazdálkodást is folytató települések, ahol a termékek értékesítésére nem létesítenek piacot, mert a kínálat kezdetlegessége és szűkösége mellett fontosabbnak ítélik a felesleg rászorulóknak történő átadását, illetve azok saját intézményeikben való hasznosítását (települési önellátására törekedve).

3. A termelői piacok helye a jelenlegi (vidék)fejlesztési programokban

A negatív demográfiai és társadalmi problémák megoldásának egyik eszközeként szolgálnak a helyi termelői piacok, mind hazánkban, mind az iparilag fejlett államokban. A nyugat-európai országokban hálózatba szerveződve, piaci keretek között adnak lehetőséget a lakosságnak a lokálisan készített élelem megvásárlására a kisebb-nagyobb üzletek, boltok mellett. Ezzel szemben a posztszocialista országokban (így Magyarország is) kevésbé van hagyománya, illetve az utóbbi évtizedekben háttérbe szorult ez a kereskedelmi forma

(BENEDEK 2014). Az elmúlt évek társadalmi támogatottságára reagálva az Európai Unió 2014-től rövid ellátási láncot és a helyi termékeket a támogatható tevékenységek közé sorolja (CIOLOS 2012), amely szorosan kapcsolódik a termelői piac formához.

A Közös Agrárpolitika (KAP) II. pilléréként a vidékfejlesztési politika részét adja a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek minőségrendszereinek (mezőgazdasági termelők minőségrendszerekhez való csatlakozását), termelői csoportok és szervezetek létrehozásának, a mezőgazdasági és az erdőgazdálkodási ágazatok, valamint az élelmiszer-lánc közötti együttműködés ösztönzésének (csomópontok és hálózatok létrehozását, a mezőgazdaság termelékenységét és fenntarthatóságát célzó Európai Innovációs Partnerségi Hálózat (EIP) operatív csoportjait) támogatása. A KAP jogalapjaként a 1305/2013/EU rendelet (HL L 347., 2013.12.20.) (11) bekezdés megfogalmazza, hogy *„Pontosan meg kell határozni, hogy melyek a támogatásra jogosult rövid ellátási láncok és helyi piacok. A kettő egyértelmű megkülönböztetése érdekében a rövid ellátási lánc meghatározásánál a köztes szereplők számát kell figyelembe venni, míg a helyi piacot a mezőgazdasági üzemtől való, kilométerekben mért távolsága és a terület földrajzi adottságai alapján kell meghatározni, hacsak fel nem merül egyéb meggyőző lehetőség. A kis piaci szereplők közötti együttműködésnek kifejezetten a vidéki térségek széttagoztságából fakadó hátrányok kiküszöbölésére kell irányulnia. Ennek megfelelően az együttműködés mikrovállalkozásokra és a támogatás igénylése idején mikrovállalkozás beindítására készülő természetes személyekre terjedhet ki. Az együttműködési intézkedés végrehajtásának egységessége érdekében elő kell írni, hogy annak keretében csak a rövid ellátási láncokhoz és helyi piacokhoz kapcsolódó promóciós tevékenységek támogathatóak.”*

Magyarország EU-s csatlakozásával, a Nemzeti Fejlesztési Terv Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (NFT AVOP) 3. Prioritása (Vidéki térségek fejlesztése) már rögzítette a helyi piacok és felvásárlóhelyek fejlesztésének és a termelői csoportok kialakításának támogathatóságát, mint eszközt a vidéki térségek felzárkóztatására és a gazdák együttműködésének fejlesztésére. 2007-13 között az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) szintén az együttműködés megteremtését és a helyi piacok fejlesztését helyezte előtérbe, válaszként a megelőző időszak azonos problémáira. Az értékesítési

pontok turizmus és vidékfejlesztés közötti kapcsolatára utalt már AUBERT (2007: 120-121) az EMVA-ból fizetett fejlesztések I. tengelye tárgy körének említésével: „A mezőgazdasági és erdészeti termékek számára: Az előkészületben lévő miniszteri rendelet a kistermelői élelmiszertermelés, -előállítás és –értékesítés feltételeiről megteremti a lehetőséget a helyi piacok kialakítására, a helyi termékértékesítés erősítésére. Ez kistermelői helyi piacként, piaci árusításként is működhetne a turisztikailag frekvenciált területeken és településeken, ahol a fő keresletet az érkező turisták vásárlásai jelentenék. Ebben a formában a helyi piac turisztikai attrakcióként is megjelenhet.”

Az Európai Unió 2014-2020-as költségvetési ciklusa alatt, a hazai Vidékfejlesztési Program „REL tematikus alprogram”-ja és a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program 2. prioritási tengelye nyújt lehetőséget a helyi, termelői piacok létesítésének támogatására. A kettő különbsége a pályázásra jogosultak körében található. A REL (Rövid Ellátási Lánc) lényege, hogy a termelő és a fogyasztó között legfeljebb egy közvetítő szereplő közreműködését engedélyezi, csökkentve a termék fogyasztói árát befolyásoló közvetítői díjak beépülését a többi (társadalmi, kulturális) előnyén túl. Ez az alprogram – a termelő és a vevő közötti – a négy értékesítési típusa közül az értékesítési pontban tartalmazza a piachelyszínek hagyományos (piac, vásár és ideiglenes kitelepülés) és modern változatait (termelői piac, fesztivál, gazdabolt településen, automata), amelyek a gazdaságfejlesztési és résziaci REL terméktípusaival történő kereskedést végzik. A magas hozzáadott értékű termékek eladásának ezek az értékesítési helyszínek felelnek meg leginkább a „hely szelleme” által generált forgalom, illetve a jobb fizetőképességük megjelenésével.

A pályázati kiírások előre meghatározzák egy beruházás megvalósíthatóságának bizonyos paramétereit a pályázásra jogosultak körének megnevezésével. A VP keretéből a vidéki térségekben működő vállalkozási szféra, míg a TOP forrásaiból a nem vidéki térségek önkormányzati szervei/szervezetei részesülhetnek, amelyek magukban hordozzák a szükséges önrész meglétét, a társadalmi adottságokat, a civil szervezetek létét és tevékenységét, a pályázásra való alkalmassághoz. A települések, illetve térségek fejlesztésében az egyik legfontosabb elem az együtt tervezés és megvalósítás lenne, amelyet az operatív programok egymástól elhatárolt forrásai megnevezésének. Alapvető gond, hogy a jogosultak csoportjai, lehetőségei és a beavatkozást igénylő térség szükségletei nem minden esetben vannak összhangban. A komplex beavatkozást, együttműködést az úgynevezett Közösségvezérelt helyi fejlesztések (Community Led Local Developments, CLLD) tennék lehetővé, amelyeknek alkalmazásától hazánk ebben a költségvetési időszakban eltekint a várostérségek kivételével (TOP 6. Prioritás), a 2007-2013-as időszakban való preferáltságára (LEADER) hivatkozva, ahogyan azt a VP-ben is kifejtik. A CLLD az ágazatközi projekteknek a finanszírozására teremtene módot, magában foglalva a megvalósítás pénzügyi fedezetét. A fejlesztési tervek az együttműködés hiányossága miatt még inkább kiélezhetik a vidék-város differenciát.

A többek között CSÍKNÉ MÁCSAI 2011., 2013. évi, JUHÁSZ és SZABÓ 2012/13. évi munkáin alapuló VP a REL kapcsán fejlesztendőnek ítéli a termelők piacra jutásának együttműködésen alapuló szerveződését, az erre irányuló társadalmi igény megerősítését, az élelmiszerlánc biztonságának fejlesztését, az itt értékesítő termelők kereskedelmi és marketing felkészültségének fejlesztését, valamint a REL-lel kapcsolatos tudás, tudástranszfer és innovációs aktivitás fejlesztését.

A vidéki térségek helyi piacainak fejlesztését az operatív programokban az alábbi formákban irányozzák elő, amelyek gyakorlati megvalósulását a társadalomba illesztésének sikertelensége veszélyeztetheti (kezdőmennyező szervezet, technológiai, kulturális, anyagi háttér megléte):

1. *VP 3. Prioritás:* Az élelmiszerláncok szervezése, ideértendően a mezőgazdasági termékek feldolgozását és értékesítését, az állatjólét és kockázatkezelés előmozdítását a mezőgazdaságban;
2. *VP 16.4. Alintézkedés:* A horizontális és vertikális együttműködés az ellátási lánc szereplői között a rövid ellátási láncok és a helyi piacok létrehozása és fejlesztése érdekében, valamint a rövid ellátási láncok és a helyi piacok fejlesztésével kapcsolatos, helyi kontextusban végrehajtott promóciós tevékenységek;
3. *TOP 1. Prioritás:* Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére;
4. *TOP 2. Prioritás:* Vállalkozásbarát, népességmegtartó településfejlesztés. Benne: *2.A Intézkedés:* Vállalkozói tevékenységek ösztönzése és a népesség megtartása településfejlesztési beavatkozásokkal.

A helyi piacok infrastrukturális fejlesztésére vonatkozó pályázat kiírását 2016 márciusára tervezték, a rövid ellátási láncokra és a helyi piacokra vonatkozó pályázat kiírása augusztusban várható.

A 2014-20-as időszak alatt a Nemzeti Vidékstratégiáról, Magyarország közép- és hosszú távú élelmiszeripari fejlesztési stratégiájáról (2014-2020) (ÉFS), az ország Élelmiszerlánc-biztonsági Stratégiájáról (2013-2022) szóló tervek fejlesztendőnek ítélik a közvetlen értékesítés, a rövid ellátási lánc, valamint a helyi (termelői) piacok rendszerét, hogy kedvezőbb legyen a termelők piacra jutása, versenyképessége.

A jogi-gazdasági környezet számos jogi normát tartalmaz, mint a:

- 2005. évi CLXIV. törvény a kereskedelemről 2. § 5a., 15. és 19. pontja a helyi termelői piac, a közvetlen értékesítés és a piac fogalmával,
- 55/2009. (III. 13.) Kormányrendelet a vásárokról, piacokról és a bevásárlóközpontokról,
- 2008. évi LXVI. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről,
- 24/2010. (III. 19.) FVM rendelet a zöldség-gyümölcs termelői csoportok támogatásáról,
- 2012. évi CXXVIII. törvény a szakmaközi szervezetekről és az agrárpiacon szabályozás egyes kérdéseiről,
- a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszerbiztonsági feltételeiről szóló 51/2012. (VI. 8.) VM rendelet,
- 59/1999. (XI. 26.) EüM rendelet a vásári, piaci és vásárcsarnoki árusítás közegészségügyi szabályairól,
- továbbá a nevezett jogszabályok módosításaiban foglaltak is irányadóak.

A helyi termelői piacok létesítésére hozott könnyített eljárás következménye lehet a magas bezárási arány, a szükséges felvevőpiac hiányában. Ebben a helyzetben egyértelmű a piaci mechanizmus szabályozó szerepe, amely a jogszabályi szigorot enyhíti. Habár a VP meghatározza azokat a jogi kereteket, amelyek megkönnyítik a 2000-es évek második felétől a kistermelők, illetve őstermelők értékesítési lehetőségeit, a gyenge kommunikáció és versenyképesség miatt képtelenek kihasználni a rendelkezésre álló lehetőségeket.

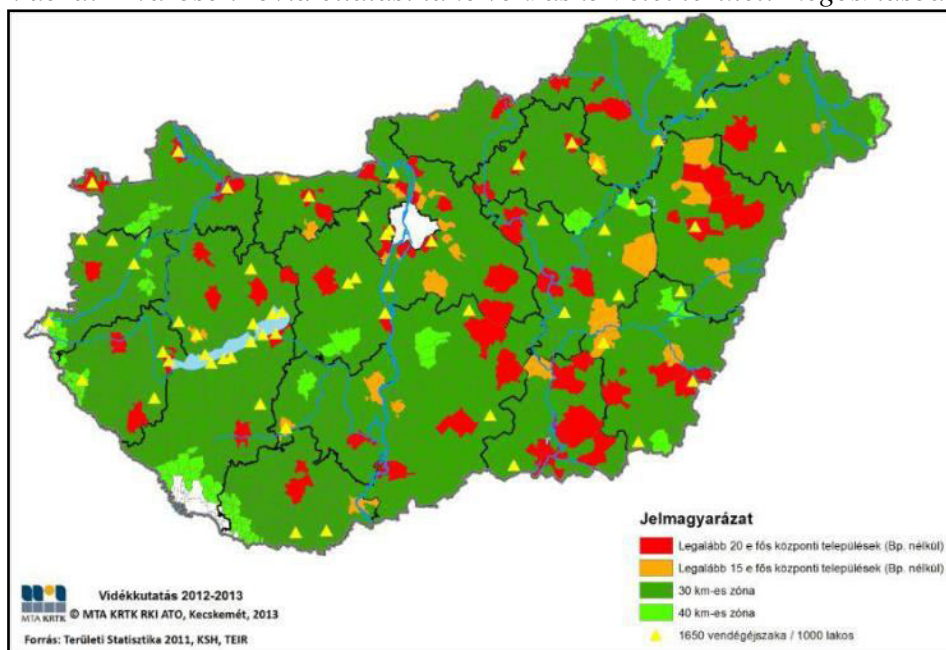
4. Termelői piacok a Balaton körül

A kormányzati vidékfejlesztési programban tárgyalt, a REL által lefedett területek között megjelenik a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetbe tartozó parti, illetve partközeli települések szűkebb köre, amelyben a magas

vendégéjszakák száma indokolttá teszi a termelői piacok létesítését (1. ábra), azonban működtetésük időtartamára (időszakos, egész éves vagy egyéb rendszeresség) nézve nem tartalmaz javaslatot. FEKETE 2013-ban az AKI adatbázisa alapján, a Balaton üdülőkörzet helyi termelői piacairól készített diplomadolgozata szerint a térségben 37 helyszínt működtettek, amelyből 15 esetben termelői- és biopiac típust rögzített (p. 49). Ezek az adatok visszatérnek az üdülőkörzet 2014-2020-as területfejlesztési koncepciójának helyzetelemzésében is.

Vizsgálatom szerint a térségben a termelői piacok jobban megfoghatók, le-, illetve körülhatárolhatók, mint a hagyományos típusok, mert utóbbihoz szinte minden esetben társul más termékkínálatú egység (bolhapiac, régiségek, vásár, vásárcsarnok üzemeltetése, illetve termelői árusokkal is kiegészülnek). Előbbi sajátossága a termékek szűkebb csoportján belüli változatosság, kínálati sokféleség (zöldség- és gyümölcsárún belüli választék, feldolgozott termékek között ingyenc árúk (például saját termesztésű tönkölybúzából készített pékáru, sajátos eljárással készített gyógynövény esszenciák, stb.)), amely az ezeken a piacokon megjelenő jobb fizetőképességgel rendelkező vevőkre, illetve termelői szempontból a magasabb áron történő értékesíthetőségre vezethető vissza. A kedvezőbb jövedelmi helyzetet a magasabb árszabás prognosztizálja, hiányában a termék ellenértékét alacsonyabb szinten határoznák meg.

2. ábra: A városok rövid ellátási lánc vonzáskörzetei területi megoszlásban.

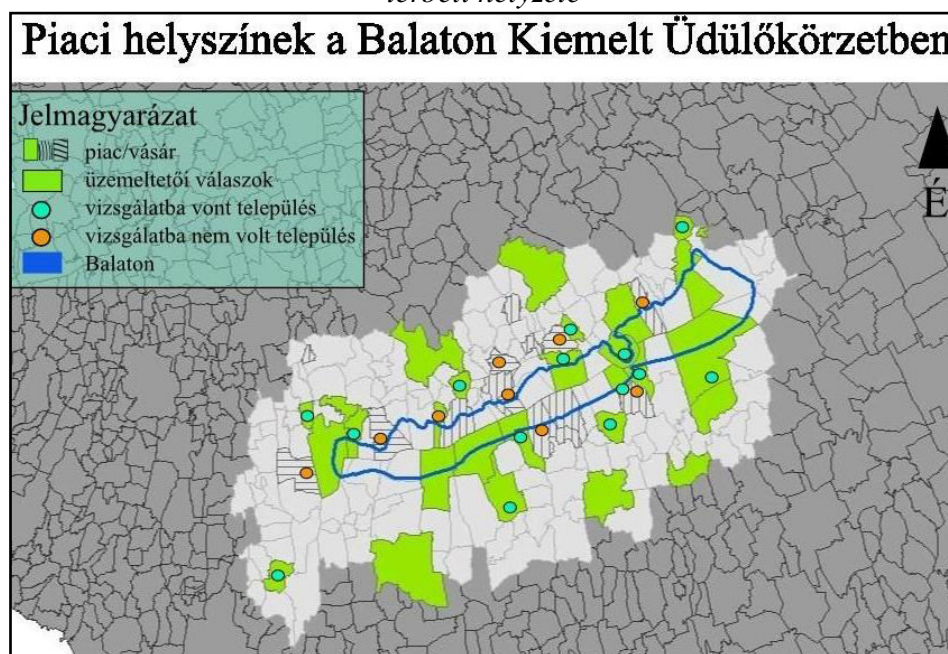

Forrás: MTA KRTK RKI ATO, 2013 alapján Magyarország Vidékfejlesztési Program 2014-2020. p. 864.

A helyi termelői piacokra vonatkozó 2015-ös NÉBIH adatbázis, valamint a saját felmérésem nyomán 2016 januárjában mintegy 41 helységben üzemeltettek piacot, vásárt, vásárcsarnokot, ebből 23 (56,1%) településen termelői típusú, döntően időszakosan működő értékesítési pontot (kettő tervezett státuszú). A vizsgált színhelyek jelentős részben a 2011-es esztendőt követően jöttek létre: 2011 és 2016 között mintegy

16 piacot jegyeztek be a települési jegyzők, jellemzően a fejlesztési dokumentumokban korábban már megnevezett településeken (2. ábra). A legaktívabb 2012. és 2015. években 4-5 helyszínen nyílt új értékesítési pont. A 2011 után létesített színhelyek mind a termelői piactípusba sorolandók, kivétel a *tihanyi Agóra* nevű (termelői piacként indult, de ma hagyományossá fejlődött), a *fonyódi* (új üzemeltetői forma, hagyományos piac termelői termékkel) és a *nagyvázsonyi* (2011 után újranyitása 2016-ban, hagyományos piac termelői árukkal). A Balaton turisztikai térségében fekvő helyi piacok fejlesztése finanszírozásának – ezáltal térségfejlesztő – preferálása egyértelműen a 2012-es jogszabályi könnyítéssel terjedt el. A 2013-as és a 2015/2016-os számadatok közötti pozitív eltérést a pályázati lehetőségek és a kedvezőbb jogszabályi keretek eredményezték, viszont a regisztrált östermelők száma – vélhetően az őket érintő adózási szabályok módosulása (adószámos magánszemélyek) miatt – csökkent. A termelői piacok mellett bio-, illetve ökopiac már nem működik, a korábban Siófokon és Csupakon működőket több éve felszámolták, újranyitásuk nem valószínű.

3. ábra: A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet helységeiben működő, illetve vizsgálat alá vont termelői piacainak térbeli helyzete

Saját felmérés alapján készítette: NEZDEI 2016

A 2016. januári adataim szerint a 13 elemzett termelői helyből 2015-ben nyílt a legtöbb, pályázati forrásbevonással, amely lehetővé tette a korszerű technológiák alkalmazását, például Balatonföldváron napelemek felszerelésével. Az új eszközök, helyszínek miatt 46%-uk jelenleg nem tervez fejlesztést vagy bővítést, egy helyszín (7,7%) önerőből, 38,4%-uk viszont pályázati finanszírozással tervezi megvalósítani fejlesztési elképzelését, tehát az EU-s pályázati források allokációjának láthatóan a Balaton üdülőkörzetben is fontos térségfejlesztő szerepe van, a REL alprogram elindításával további kezdeményezések várhatók. A

pályázati forrásokból történő beruházások egyben megkövetelik a fenntartási kötelezettséget is. A helyszínek népszerűsítésére több esetben rendszeresen tematikus programokat szerveznek az emlékeztetesebbé tétel céljával, valamint megteremtnek egy közösségi légkört.

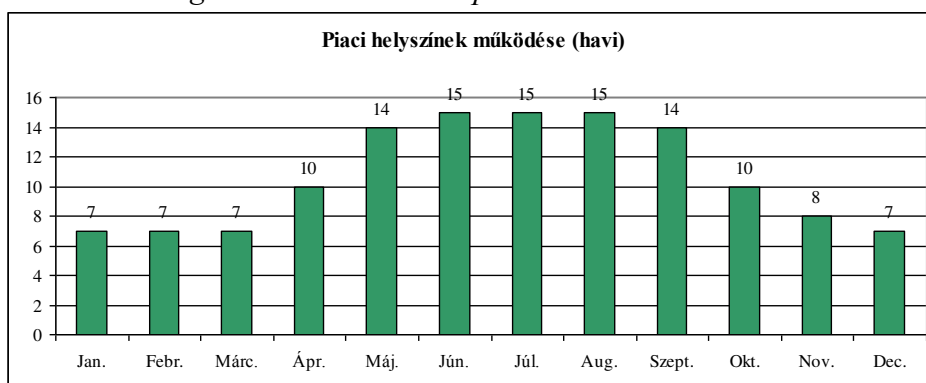
A hagyományos és a termelői piactípus között a számbeli eltérés minimális, elkülöníthető olyan csoport is, ahol a település egyszerre működtet piacot, vásárt, vásárcsarnokot, illetve egyéb jellegű árusításra szolgáló területet.

A hagyományos és termelői piac különbsége a forgalmazható, árusítható termékek körében van: a termelői helyszíneken kistermelők értékesíthetik mezőgazdasági és/vagy élelmiszeripari terméküket – tehát a típusnak ez a fő profilja, hagyományos szintén termelői áruk mellett a termékkínálat jogilag sokkal differenciáltabb lehet, a fogyasztói igényekhez alakítva.

A termelői helyszínek földrajzi eloszlása egyenlőtlen: hat a déli, kettő a nyugati és öt az északi parton fekszik. Ezek a háttér- (40%) és a parti/partközeli településeken (60%) a helység centrumában, illetve forgalmas részén helyezkednek el, ahol a turisztikai vonzerővé tétel a cél. Két esetben az idegenforgalom helyett a helyi közösségépítő funkció erősítésére törekednek a kezdeményezéssel. A Kis-Balatontól keletre eső és a Fejér megyével határos szakasz hiányát Marcali, Fonyód, Siófok, Keszthely, Tapolca, Veszprém és Balatonfüred piacterei pótolják. A déli part depresszióját a lakosság jövedelmi viszonyai és a mezőgazdasági, élelmiszer-előállítási tevékenység kultúrájának, infrastruktúrájának nemléte okozza. Vidékfejlesztési szempontból elsősorban ebben a térségben lenne szükség olyan jó gyakorlatok bevezetésére, amelyek a továbbiakban a termelői piac megteremtéséhez alapot adhatnak. Emellett szükségesnek látom meggátolni a szegregátumok kialakulását, amelyek a vidék megújítása ellen hathatnak. A települések városi/községi jogállását nézve egyenlő arányban működnek, a falvak termelői piaci számára pedig a közeli városból a 15-40 perces elérhetőség kedvez azok fennmaradásának.

A térségi termelői piacok az időszakos nyitva tartásukkal az elő-, fő- és utószezonhoz (április – október/november) igazodnak, amely az MTA ATO felmérésében közölt adatokat támasztja alá. A vásárlók és a termelők száma párhuzamosan alakul; a főszezonban a turisták, elő- és utószezon idején már nagyobb arányban a helyi lakosok veszik igénybe elsősorban a friss mezőgazdasági termékek vásárlásának lehetőségét. A helyi piacok napi és havi működésében leginkább a főszezon, illetve a szombati nap a meghatározó az üdülőkörzetben (3-4. ábra).

4. ábra: A vizsgálatba vont termelői piacok működése havi bontás szerint

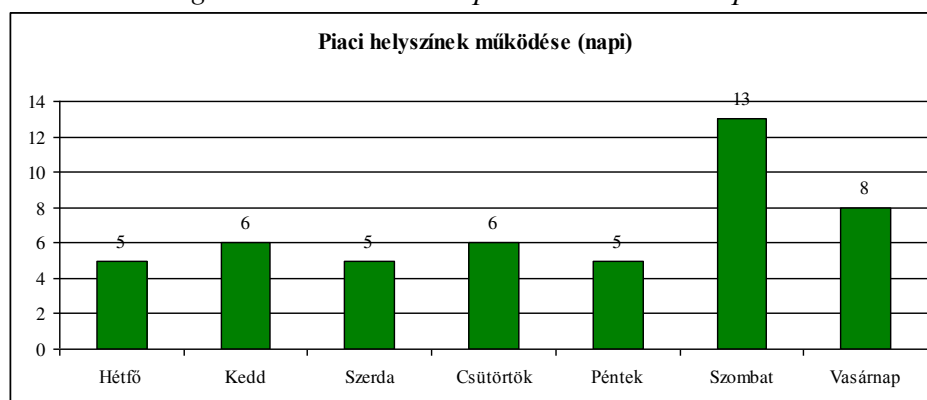

(készítette: NEZDEI 2016)

Az időszakos piacok típusa csak termelői, azonban a termelői helyszínek között vannak egész évben működőek is. A heti hat vagy hét napos nyitva tartásnál kétszer több a heti hat napnál kevesebb (1-3) alkalommal üzemelők száma, amely a hétvégére koncentrálódik.

A helyi piacok 20%-át önkormányzat, 80%-át nem önkormányzat (önkormányzati tulajdonú vállalkozás, nonprofit szervezet, egyéni vagy társas vállalkozás kiegészítő profilként, egyházi, valamint egyéb gazdasági szervezet) üzemelteti. Az önkormányzati tulajdonban lévő területeken működő piacok után szedett bérleti díjak kérdése nem ismert, azonban fontos szerepe lehet a – elsősorban vidéken létrehozott – piacterek tekintetében.

5. ábra: A vizsgálatba vont termelői piacok működése napi bontás szerint

(készítette: NEZDEI 2016)

A piacüzemeltetők elmondása alapján nem egyértelmű a termelői piacok üzemeltetői és/vagy lakossági megítélése. Zalakaroson az önkormányzat kimondottan a helyi lakosok számára hozta létre a termelői piacot, amelyet azonban az érkező turisták vesznek igénybe, a kezdeti célkitűzéssel szemben. A siófoki Kilitipiac (Balatonkiliti) fekvése nehezíti meg a működést, mert a turistaforgalom biztosítaná azt a nagyságrendű bevételt, amellyel gazdaságosan üzemeltethető lenne a helyszín. Az üzemeltetők döntően úgy nyilatkoztak, hogy a valódi őstermelők, kistermelők és gazdák jövedelemszerzési lehetőségeinek bővítése és a minőségi termékek forgalmazása lenne a cél, így törekszenek a tisztességtelen, a vásárlók bizalmával visszaélő kereskedőket (például ár alulpozicionálása, kifogásolható termékminőség, -eredet) kiszűzni.

Összességében elmondható, hogy a helyi piacok megjelenhetnek turisztikai elemként, azonban a helyi népesség közösség-szerveződését elősegítő hatása, friss élelmiszerekkel való ellátása elsőbrendű szempont az üzemeltetők szemében. Térségi jelentőségük a helyi közösség igényeitől, társadalmi tagozódásától, jövedelmi viszonyaitól, valamint a földterületek és a saját földingatlanok művelésétől, a tájhasználatától függ. Ahol a tulajdonosok megtermelik legalább a maguk szükségletéhez elegendő terményt, értelemszerűen kisebb igény mutatkozik azok megvételére (ILLÉS et al. 2015), amely részben magyarázatot adhat a (termelői) piachiányos vidéki térségekre.

A vidékfejlesztési pályázatok esélyt nyújtanak a piacnyitás mellett a termelők minőségrendszerekhez való csatlakozására, a termények feldolgozottsági fokának növelésére gép-, eszközbeszerzés, tárolók,

raktárak beruházásaival, amely összefüggést mutat a minőségi élelmiszerek és egyéb helyi termékek létrehozásának céljaival. A nyári szezon népességtöbbsletének ez által megoldható lenne a biztonságos, magasabb beltartalmi és hozzáadott értékkel rendelkező élelmiszerekkel való ellátása, amelyhez azonban a vidéki lakosság élelmiszer-előállító tevékenysége nem nélkülözhető. Habár a következő hónapokban lehetővé válik új helyszínek létrehozása, az időszakosan ingadozó kereslet az ebből élő helyi lakosságnak továbbra sem nyújt kiszámítható, folyamatos megélhetést – mint kívánatos vidékfejlesztési perspektíva. Mindezek alapján nem várható el a vidéken élőkől, hogy az üdülőkörzet ellátását biztonságosabbá tegyék.

Következtetések

A helyi termékértékesítési pontok vidék- és területfejlesztésben betöltött szerepére nézve 2011 után mind a jogi-gazdasági szabályozó környezet, mind a fejlesztésért felelős, mind pedig az elemzést végző szervezetek pozitív, támogató magatartást mutatnak, azokra a térségi problémák megoldási eszközeként tekintenek. A 2012/13-as adatokhoz képest 2016-ra növekedett a helyi termelői piacok száma az EU-s pályázati támogatások odaítélése által, a jövőben újabb lehetőségek állhatnak rendelkezésre ezek bővítésére. Lényeges kiemelni, hogy nem minden piaci határozat mögött van valóban létező termékértékesítési pont, amely a fizetőképes kereslet és a termelői háttér hiányával egyaránt magyarázható.

Geográfiai tekintetben a 2015/16-os adatok a helyi piacok egyenletes regionális eloszlását mutatják, viszont a parti és partközeli, valamint a háttértelepülések összevetésében eltér az északi és déli part. Az északi oldalon a termelői piacok jelentősebb számban fordulnak elő a háttértelepüléseken, a déli partoldalon azonban a parti települések emelkednek ki, amely részben utal a piacok igénybevételének idejére, fogyasztói körére (déli parton tömegturizmus, északi parton vidéki, minőségi turizmus). A termelői értékesítési helyszínből a Kis-Balatontól keletre, a déli part „háttérországaiban” és a tó keleti partján hiányt mutatkozik, mindez a közelben fekvő városok üzlet- és hagyományos, egyéb csoportokba sorolt kínálatával, valamint a fizetőképes kereslet hiányával indokolható. A termelői piacok vidék- és egyben térségfejlesztési hatásához hosszabb időtávú adatok szükségesek, mert az éves, évközi eltéréseket egyéb, nem a termelői piacokra visszavezethető hatások is alakítják, ahogyan erre PALKOVICS (2015) Vas megye településfejlesztő hatásai kapcsán is hivatkozik. AUBERT (2007) a turisztikai fejlesztések egyik opciójaként említi a helyi piacokat, amely a helyi termékek eladási lehetőségeit bővíti.

A termelői piacokat olyan helyszínen érdemes megvalósítani, ahol azokra valódi termelői és fogyasztói igény jelentkezik, hiszen úgy válhat valódi eszközzé a térségek közötti fejlettségi egyenlőtlenségek felszámolásában.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom a vizsgált helyszínek piacüzemeltetői munkatársainak az adatszolgáltatásért és segítőkészségért, továbbá a NÉBIH és az AKI munkatársának az elérhető adatbázisért, irodalmi javaslatért, és mindazoknak, akik által tanulmányom elkészítése lehetővé vált.

Irodalomjegyzék

- AUBERT, A. (szerk.) (2007): *A térségi turizmuskutató és tervezés módszerei, eredményei*. Kiadja: Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs. 391 p.
- BENEDEK, ZS. (2014): A rövid ellátási láncok környezeti hatásai. *Magyar Tudomány* 175(8): pp. 993-999.
- BUDAY-SÁNTHA, A. (2011): A közvetlen termelői értékesítés szerepe, jellemzői. *Gazdálkodás* 55(7): pp. 680-687.
- CSÍKNÉ MÁCSAI, É. – FEHÉR, I. (2012): Közvetlen értékesítés szerepe a mezőgazdaságban. In: Csete, L. – Fehér, I.: *A Duna két partján. Agrár-vidékfejlesztési és élelmiszer-marketing trendek. Fehér István 70. Születésnapjára emlékkötet*. Szent István Egyetem, Gödöllő. pp. 197-206.
- CSÍKNÉ MÁCSAI, É. – LEHOTA, J. (2013): A közvetlen értékesítés szerepe a magyar fogyasztók élelmiszervásárlási szokásaiban. In: Sikos T. T.: *A válság hatása a kiskereskedelemre*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő. pp. 71-90.
- FEKETE, K. (2013): *Egy helyi gazdaság- és közösségfejlődési út a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben: a termelői piac*. Diplomamunka. Budapest. 134 p.
- FINTA, I. (2015): A vidékfejlesztés lehetséges szerepe és átalakításának várható következményei a magyar fejlesztéspolitika 2014-2020-as időszakában. *Comitatus: Önkormányzati Szemle* 25(219): pp. 112-126.
- ILLÉS, S. – ZSÓTÉR, B. – SIMONYI, P. (2015): Vélemények és tények a helyi gazdaságfejlesztésről. *Településföldrajzi Tanulmányok* 4(2): pp. 35-47.
- PALKOVICS, I. (2015): Fejlesztéspolitikai támogatások és a települések gazdaságföldrajza. Fejlesztési források és változó települési pozíciók Vas megyében. *Településföldrajzi Tanulmányok* 4(2): pp. 144-155.
- ZENTES, J. (1988): *Grundbegriffe des Marketing*. Verlag Poeschel, Stuttgart.

Egyéb források

2000. évi CXII. törvény a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról.
(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0000112.TV, 2016-02-11)
2008. évi LXVI. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről.
(http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=117799, 2016-02-04)
2012. évi CXXVIII. törvény a szakmaközi szervezetekről és az agrárpiaci szabályozás egyes kérdéseiről.
(http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=152716, 2016-02-04)
- 24/2010. (III. 19.) FVM rendelet a zöldség-gyümölcs termelői csoportok támogatásáról.
(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000024.FVM, 2016-02-04)
- 51/2012. (VI.8.) VM rendelet a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről.
(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200051.VM, 2016-01-27)
- A Bizottság 807/2014/EU felhatalmazáson alapuló rendelete (2014. március 11.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló, 1305/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet kiegészítéséről, valamint átmeneti rendelkezések bevezetéséről.
(<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0807>, 2016-02-01)

- A KAP második pillére: a vidékfejlesztési politika. (http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.6.html, 2016-02-01)
- A LEADER-megközelítés. Útmutató. (http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/leader/2006_hu.pdf, 2016-02-01)
- A nők és az idősebbek tudatosabb vásárlók. (<http://www.gfk.com/sv/insights/press-release/a-nok-es-az-idosebbek-tudatosabb-vasarlok/>, 2016-01-22)
- A Vidékfejlesztési Program 2016-ban megjelenő pályázatainak listája. (<http://palyazatmenedzser.hu/2016/01/21/vidékfejlesztési-program-palyazatok-2016/>, 2016-05-05)
- Az Európai Bizottság által elfogadott operatív programok (2014-20). Terület- és Településfejlesztési Operatív Program. (https://www.palyazat.gov.hu/az_europai_bizottsag_altal_elfogadott_operativ_programok_2014_20, 2016-01-28)
- CIOLOS, D.: Taking stock with civil society 58nt he future of the CAP. Conference „The CAP towards 2020 – Taking stock with civil society”. 13/07/2012, Brussels. (http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-557_en.htm?locale=en, 2016-02-03)
- Élelmiszerlánc-felügyeletért Felelős Államtitkárság. Élelmiszerlánc-biztonsági Stratégia 2013-2022. (http://elelmiszerlanc.kormany.hu/download/4/39/70000/%C3%89LBS%204_1_20130711.pdf 2016-02-02)
- Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal. Támogatások. (<https://www.mvh.gov.hu/tamogatások>, 2016-02-01)
- Iránymutatás a közösségvezérelt helyi fejlesztésről helyi szereplők számára. 2014. május. (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_clld_local_actors_hu.pdf, 2016-02-01) (Ez példaként hozza a hanyatló piacok megerősítését, benne a helyi termelői piacok erősítését, fejlesztésének lehetőségét.) p. 23.
- Közösségi szinten irányított helyi fejlesztés (CLLD). (http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/themes/clld/hu/clld_hu.html, 2016-02-01)
- Magyarország közép- és hosszú távú élelmiszeripari fejlesztési stratégiája 2014-2020. Földművelésügyi Minisztérium. (<http://www.kormany.hu/download/f/82/60000/%C3%89FS.pdf#!DocumentBrowse>, 2016-02-02)
- PÉNZES, J.: A vidékfejlesztés jelene és jövője műhelykonferencia, Kecskemét 2014. június 24. (http://www.mnvh.eu/sites/default/files/osszefoglalo_plenaris_eloadasok.pdf, 2016-02-09)
- Pénzügyi fogalmak. Fogyasztói társadalom. <http://ecopedia.hu/fogyasztói-társadalom#bottom>, 2016-01-06
- Régiófejlesztés. (<http://www.balatonregion.hu/regiofejlesztés>, 2016-02-08)
- Tájékoztató a helyi termelői piacokról. (<http://portal.nebih.gov.hu/web/guest/-/a-helyi-termeloi-piacok-uzemeltetesrol>, 2016-02-04)
- Turizmus, gazdaság. (<http://www.balatonregion.hu/turizmus-gazdasag>, 2016-02-08)
- VECCHIO, R. (2009): European and United States farmers' markets: similarities, differences and potential developments. (Paper prepared for presentation at the 113th EAAE Seminar “A resilient European food industry and food chain in a challenging world”, Chania, Crete, Greece, date 58nt h: September 3 – 6, 2009.) (<http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/58131/2/Vecchio.pdf>, 2016-02-02)